

СТРИЧА.

НАРИС

Богдана Лепкого.

Дзвонили дзвони на вечірню і люде йшли до церкви, коли на скрутї гостинця почув ся туркіт колїс. Худі коні, повіз великий як Ноїв ковчег, Жид візник, видимо фякер, один із тих, що їздять між нашими невеличкими містами і залізничними стаціями. В селі, що лежало при гостинци, не звертали уваги ні на фякра, ні на пана, що сидів у ньому і пильно роздивляв ся довкола.

Був то мущина молодий, трийцятилітній, з інтелігентним лицем, гарний собою. Від него так і несло коли не заграницею, то тим великоміським, столичним житєм.

Тим дивнійше, що його так дуже обходила кожда хата в селі, кожде деревце при дорозі, що так пильно придивляв ся до всего, так цікаво водив своїми сивими, мудrimi очима. А коли ті очі спинились на старій церковці та на приходськїм домі, що стояв поміж розлогими липами, то здавалось, що подорожний хоче пробити ними ті білі, тихі стїни, та заглянути між них до середини.

— Прошу пана! — озвав ся візник жидівським, сильно хоркавим голосом. — Тут добра коршма і „заязд“, треба попасти!

— Попасти? — відповів подорожний, мабуть гнівний, що нечемний Жид вирвав його з зовсім иньшої сфери гадок і споминів. — Знов попасати! Що миля попас!

— Яка що миля? — боронив ся Жид. — Ми вже вїхали три, і не попасали.

— Не люблю я отих ваших плюгавих коршем і заїжджати до них не буду. Стань трошки! Слухай-но, хлопче, — обернувся до якогось хлопчини, мабуть школяря. — Скажи-но мені, хто в вас сьвящеником?

— Га? — відповів хлопець і хотів іти далше.

— Хто в вас пан-отцем, питаю? — повторив нетерпляче подорожний.

— Не знаю! — відповів хлопець.

Тут вмішався в розмову візник.

— Ото дурний хлоп, а він не знає, хто в них ксьондзом.

— Ксьондзом у нас молоді єтомость. Чому би не знав! — відповів хлопець з міною ображеного чоловіка і пішов собі далше.

Доперва якийсь старший господар пояснив, що небіщик пан-отець померли і що тепер настав до них молодий сьвященик, зять покійного, той, що оженив ся з панною Галею.

Як називає ся, також не знав. — Якось так дивненько: Юр... Юр... Недовго, тай ще люде не знають.

— Може Юрчак? — поміг йому подорожний.

— То, то, то! Юрчак, паноньку, Юрчак!

— Чорнявий, низкий, правда?

— То, то, то! Чорнявий, низкий. Такий як я, а може трохи низший.

— Ну, то той сам! Завертай на приходство! Спасибі, таздо! По дорозі дивувався, що Галя вийшла за Юрчака, пригадував собі, яка вона була ладна і мила дівчина і заявив сам перед собою, що до Юрчака не мав ніколи довіря.

Віз тихо вточив ся на подвірє, а бувалі коні відразу скрутили під стирту пахучого, сьвіжого сїна. Подорожний зліз з воза, стріпав порошок з одежі, поправив капелюх і пустив ся до хати.

На подвірю було тихо. Так тихо, як буває лише на селі в неділю. Правдивий день спочинку. Навіть пси кудись поділись і не витав його ніхто. Хиба бузьок на високій стодолі клекотав довгим клювом і віти старезної липи нахилялись легенько. Увійшов в огородець. І тут тихо.

Стежки постругані, мало ви́топтані, по них воробці скачуть і цьвірінькають. В траві жужжить комаха, а з грядок розливає ся запах резеди і левкоїв. Поміж липами стоїть мовчазливий дім.

І було в тім образку щось таке тихе, таке сумне, а zarazом і дороге, що він став як вкопаний і дивив ся. Відчинене віконце легенько колихалось, але крізь него не виглядав ніхто. В хаті було тихо. Аж ось почув ся ледви замітний шелест. Чиясь хода. Хтось відчинив фортеп'яні і поклав руки на клявіші.

Помішані, неясні акорди, нескінчені і ледви початі мелодії, а потім переходи, ще кілька тонів, павза і сумна а голосна музика Брамса.

Гість тихо підійшов на ганок і став біля стовпа, обвитого зеленим листем дикого винограду. А музика все пліла і пліла крізь відчинене вікно і наповнювала собою город і зливалася з запахом цьвітів, з блакитю неба, з гармонією літнього, погідного пополудня. На него робила вона дивне вражіння. Чув прецінь всілякі концерти, недавно чув Падеревського, але сей несподіваний, сільський концерт очарував його, оповив тугою, нав'язав спомини, зворушив серце.

Короткий п'ятий танець скінчив ся. Останні звуки завмерли самі в собі, не вибігли крізь вікно, не розплились у просторі; сконала та дивна музика в аґонії своїх власних тонів, як вечір конає в аґонії красок.

Тихо. І знов резеда і левкоя, знов лагідна, вже не полуднева, жарка блакить, знов велика симфонія природи. Забутись можна. Та того він не хотів. Кождої хвилі могли відчинити ся двері і міг вийти хто. Він опам'ятав ся і положив руку на клямку.

На вид гостя від фортеп'яна підняла ся жінка. На її лиці видно було сьвіже зворушене, викликане грою. На снідому лиці падали румянці і в великих, як море глибоких очах, горіли дивні огні. Але сей вираз змішав ся з виразом здивованя. На чолі між бровами появилася легенька морщинка гніву, уста затялись, як би сердились, що память не може пригадати імени прихожого мушкет'єра.

Він, чи не він?

Гість склонився легко і стояв мовчки. Мовчки обнимав її своїм зором. Була та сама. Та сама, що перед літами. Лише стаття її вирівнялась, розвинулась і, дивна річ, не втратила ні крихітки давнього, молодечого чару. Несло від неї сумом вечірної години, чарами лісової глуші, мелянхолією місячної ночі. Пізнав її — і вона пізнала його. То був — він... І тепер замість морщини гніву появився на її лиці вираз завзятого до конечної самооборони перед грізним, ненадійним ворогом, що йшов на неї добре знайомою, хочь призабутою, непобороною силою.

— Пані пізнали мене? — спитав по хвилі, коли мовчанка стала томити його і її.

— Так, се ви, пане Іванський! Які-ж рідкі гості! Витайте!

В її словах чути було силуваний спокій.

— Просимо ближше! — і подала йому на привитання руку. Іванському здавалося, що та рука з гори і що огонь з неї пішов йому по жилах. Підніс її до уст.

— Сідайте! Прошу! Ось тут тютюн, робіть сигарку, а я зараз прийду.

— Тільки не заходьте ся, пані! Я лиш на хвилю вступив і зараз їду.

— Спитайте перше, чи я вас пушу. Що би мені мій муж сказав! Ви-ж прецінь приятелі!

— Так, приятелі, — непевно і глухо відповів Іванський.

— Мій муж править вечірню, а потім має похорон, але то все не потриває довго і за годинку він верне. Не втікайте-ж мені! — сказала встаючи і вийшла.

Іванський лишився сам. Хотів охолонуть з перших вражень, та не міг. Світовий, бувалий чоловік, що з жінщинами привик поводити ся так легко, так певно, не тратячи своєї переваги, тут, на вид тої сільської їмості стратив певність себе, складав випробовану зброю. І може перший раз в життю пізнав, що над освіту, над огладу, над велику штуку життя є щось ще більше — само життя.

Вертав з заграниці, де кінчив науки. Їхав на добре, навіть високе місце. По літах блуканини по морю його човен завертав до спокійної пристані, до щасливої буду-

щини. Та він чомусь не вірив в тій хвилі, щоби його будущина могла бути щасливою. Він — і щастє! І почав проклинати ту годину, що привела його сюди, до сего дому. Злякав ся самого себе. Міг зрадити ся з тими гадками перед нею, міг представити себе бідним, нещасливим чоловіком, а того він ніяк не хотів. Встав і почав роздивлятись по комнаті.

То була та сама, добре знайома комната. Перед літами було в ній так весело, так ясно. Лунали сьпіви, гомоніли живі розмови, часом гонили пари у жвавім танці. Його батько мешкав у сусідстві, а тут мешкали Галині родичі. В вакації оба дома зливали ся в один. Тижнями перебував Іванський у Галиних родичів, з її братами, з нею.

Де поділо ся те все? І спомини тих щасливих часів стали налітати в комнату одні наперед других. Втискали ся крізь вікна, висували ся з кутів, зза образів, зпід підлоги. Тихесенько спадали зо стелі і щільно, щільно заповнили собою цілу комнату. Іванський не міг оборонятись, став біля фортепяна і згадував.

Так застала його колишня панна Галя. Глянула на него, а йому здавало ся, що прошибла його наскрізь, до споду душі.

— Розповідajte-ж тепер, що вас принесло до нас, — сказала тим самим сплукано-спокійним голосом і вказала йому місце поруч себе.

Замість відповіді пригадав слова пісні: „Ой щож тебе принесло, принесло, принесло-о? Чи ворон кінь, чи весло, чи весло, чи весло-о?“

— Принесла мене, прошу пані, іронія долі. І здасть ся мені в тій хвилі, що та сама люта доля каже мені, живому чоловікови, жити на цвинтари, тут, де похована моя молодість, де лиш спомини стають як бездушне, нагробне каміне.

Глянула на него тим самим проймаючим поглядом.

— Як бачу, ви все поетизуєте! Ні сьвіт, ні жите не змінили вас!

— На жаль, справді не змінили! Я гадав, що жите велика школа і що в тій школі я навчив ся бути чоловіком

практичним, мудрим. Я-ж учив ся так пильно!... Та з соромом признаюсь перед вами, що моя наука пішла на марно. Але перед вами мені вільно признатись. Ви прецінь моя добра, давня знайома, моя товаришка, моя... Як нині тямлю, як свій перший стишок прочитав я вам першій, вам першій і самотній звирював ся з усіх своїх молодечих мрій, з усіх поривів. Разом ми читали книжки, разом снували рожеві пляни на будуче. Разом...

І вони стали згадувати. Згадували щиро, як діти, не числячись зо словами, не скриваючи свого зворушення. Вона призналась йому, що по його від'їзді було їй дуже сумно, що пильно ловила всякі вісти про него, але ті вісти були чим раз скупіші і скупіші, зовсім перестали доходити до неї... Потім померла мати, лишив ся батько сам, старий, немічний. В їх хаті зробило ся сумно, як у гробі. Потім... потім приїхав Юрчак і вона вийшла заміж.

Останні слова вимовила тихо, ледви помітно. Навіть не сколотила ними тої великої тиші, що їх обгортала собою. А був у тій тиші і густий запах резеди і левкоїв і вечірня, літня, важка задуха і той перловий, вечірній сумрак, що напливав як хвилі, як море і обнимав їх і вязав з собою. Чули, що тратять силу і свідомість і піддають ся тій таємній млі, що нараз виринула поміж ними...

На церкві озвались дзвони. Вона зірвалась перша. Зворушення відняло їй мову і лише глянула на него, немов би тим поглядом хотіла ратувати себе і його, отверезити, додати сили і волі. Потім скоро вийшла з комнати. Коли вернула, була бліда, але спокійна. В сірій, під шию застягнутій сукні, з гладко прочесаним волосем, струнка, задумчива як раз пристроювала ся до того вечера і до тих ще сірійших споминів...

На струни упав важкий педал і здавив тони, що по довгім спочинку загомоніли так сильно, так голосно, бурливо...

З церкви вертали люде. Кождої хвилі міг вернути отець Юрчак.

Спокійно засіла до фортепяна і знов заграла свого улюбленого Брамса. І була в тій її грі велика туга і жаль

такий, що перестає бути тихим, меланхолійним жалем, а робить ся лютою, майже божевільною розпучкою.

Відчинили ся двері і увійшов муж.

— Сьвят, сьвят, сьвят! — кричав, ідучи на зустріч гостеві. — Кілько літ! Кілько літ! Витай товаришу! От тобі несподіванка!

Аж тепер звернув увагу на свою жінку.

— Дай же спокій з тим своїм гранєм! Покійні родичі будуть мати великий гріх за той фортепан. Кажу тобі, товаришу, чиста мука. Лучше піди в пекарню та приладь каву!

Жінка встала і вийшла, він говорив далше.

— Прошу я тебе, на що мені той фортепан? Заплатили за него щось 500 г. Чи то не шкода? Двадцять ринських проценту, а в господарстві навіть більше. От глупа видумка.

На сю тему говорив, поки не вернула жінка, а за нею служниця принесла підвечірок.

— О! Так, то розумію! За се тебе люблю! Але перед кавою подай нам наливки. Знаєш, тої з суніць та ожин... Знамениті наливки робить моя жінка, — додав не без гордоців.

Але гість не відповів нічого. Мовчки вдивляв ся в лице отця Юрчак, червоне, повне, мокре від поту. Внутрішнє вдоволенє малювало ся на тім лиці, якесь, так сказати, фізичне щастє било з тих його маленьких, сірих очей. Так і видно було, що між тілом і духом у тої людини заключено тривкий мир. І жадна з помирених сторін навіть не гадала починати війну. По що? Їм було дуже добре з тим миром.

— Розповідж же нам тепер, товаришу, — почав Юрчак, відсуваючи порожню склянку, — яким способом прибував ся ти в наші глухі сторони з такого далекого, великого сьвіта?

Іванський рад-не-рад повторив те, що розказував перед хвилию пані Юрчаківій. Але повторив сухо і без серця. Юрчак звичайним способом піддержував бесіду.

— Ага! Так, так! Ну, і що далше?

— Значить ся, ти що-йно добиваєш ся до щастя! — почав, підждавши аж гість скінчив. — А ми, братику, без погоні за щастем давно щасливі! Само нам до рук упало. Правда, жінко?

Жінка не відповіла нічого. Він з пестошами погладив її по лиці, а Іванському здавалось, що то його гладять пильником по серці.

— А тепер, товаришу, підемо оглянути господарство. Добре? Вечір як на те дуже милий.

Гість став випрошувати ся, але господар конечно хотів похвалити ся своїм щастем.

— Ось тобі стайня на худобу! В цілім деканаті нема такої худоби. Чисті швіци. Торік маршалок заплатив мені за річну ялівочку 100 г. Не віриш? Поспитай жінки. А то мої парадієри. Військові вправді, але коні, коні!... Коло діла треба вміти ходити. Як бачиш, дешево, а добре. А то моя стодола. Сего року вона заледви четверту часть мого збіжя помістить, бо треба тобі знати, що крім свого, се-б-то ерекціонального поля, я ще наймаю. Кажуть: ріля не виплачує ся. Сьмій ся! Ще й як виплачує ся. Лише треба вміти ходити коло неї, треба бути господарем:

Слово „господар“ вимовив ще з більшими гордощами, як тоді, коли хвалив жінку за її наливки. Оглянувши подвірє, вертали назад до хати. Гостинний господар говорив дальше:

— На другий рік, на місці отсеї рудери стане дімок, як пуделочко. Покажу тобі пляни. Все вже готове. Конкуренція розписана, умови з доставцями заключені, словом — усе. І се, братчику, не кождий з нас потрафить. Не один весь вік капарає в кучі, прости за слова. Бувають приходства гірші від моєї стайні. Не віриш?

Іванський навіть не брав ся перечити. В тій хвилі він був зайнятий зовсім чим иньшим. На мову говірливого товариша навіть не звертав уваги. Обходила його зовсім иньша мова — та, що плила зі струн, з під її пальців.

В неприсутности мужа вона дальше грала, а Іванському здавало ся, що той чорний, мертвий інструмент, то її одинокий лїк, одинока дошка ратунку, одинокий повірник бідної, нещасливої душі. І йому зробило ся дуже

важко на душі, хотілось плакати, проклинати, піднімати протест до неба, кликати цілий сьвіт до боротьби.

— Знаєш, товаришу, мені веде ся добре. Одним словом — добре, а було-б ще лучше, як би мав жінку господиню. От що! Я не нарікаю на неї. Спокійна, тиха, невибаглива. Балів не забагає, анї строїв, анї візит. Але як то кажуть, чоловік і жінка повинні навіть сон один мати. Правда?

— Правда! — відповів Іванський, на силу вдержуючи своє зворушенє. — Добре кажеш! Чоловік і жінка навіть сон один повинні мати.

Сіли на лавочці під липою і віддихати чарами ночі. З хати доходили до них звуки фортепяна. Раз повільні, сумні, мелянхолійні, то знов сильні, бурливі як той біль, той смуток, що перестає бути смутком, а зміняє ся в безко-нечну, безбережну, майже божевільну розпуку.

На дворі робилось зимно і темно, щораз темнійше, дуже темно...

